

KNIHA

Zásluhou literárneho vedca Mariána Andričíka vyšiel slovenský preklad kánonickej klasiky

Tisícročná fantasy, ktorá stále fascinuje

Len nechoď na kurz, kde ťa prinúti čítať Béowulfa! varuje Alvy Singer (Woody Allen) v slávnom filme Annie Hall (Diane Keaton), ktorá sa zapísala na univerzitu. Mňa nikto nútiť nemusel, epos som si v prvom slovenskom preklade prečítal s mimoriadnym pôžitkom.

O významný počín pre slovenčinu sa pričínili Marián Andričík, literárny vedec, prekladateľ a prodekan Filozofickej fakulty UPJŠ. Po Miltonovom Stratenom raji sa pustil do ďalšej kánonickej klasiky a zvládol ju perfektne.

AKO BLOCKBUSTER

Ako je možné, že príbeh, ktorý napísal neznámy autor pred viac ako tisíc rokmi, stále podnecuje fantáziu? Béowulf pripomína námet hollywoodskeho blockbustera. Nie náhodou na scenári animovaného filmu (2007) spolupracoval veľmajster fantasy Neil Gaiman a vydal ho aj knižne.

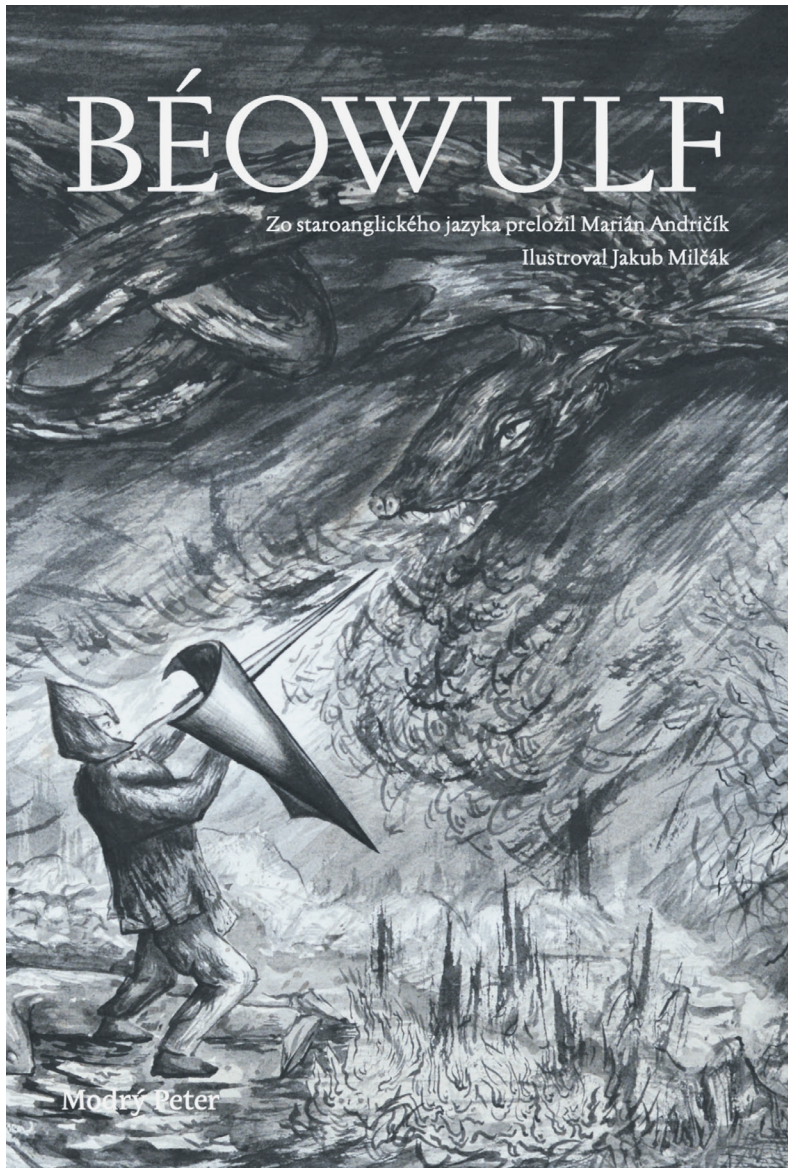
Prvým superhrdinom svojho druhu sa inšpirovali nespočetné komiksy, poviedky, filmy, dokumenty a televízne seriály, okrem iných epizóda Star Treku. Michael Crichton napísal vlastnú verziu s názvom Trinásť rytier. Sfilmovaná sa u nás premietala pod trocha absurdným názvom Vikingovia.

Pripomeňte si Pána prsteňov, Dungeons & Dragons, Hru o tróny, akýkoľvek z veľkolepých fantastických seriálov, kde témy ľudskej odvahy, smrteľnosti, boja o moc a nástupníctvo, odklínania krajiny, všadeprítomnej mágie či prekonávania sociálnych hierarchií predstavujú trvalú tvorivú inšpiráciu.

Aj predlohy viacerých populárnych počítačových hier s tematikou raného stredoveku nájdeme v legendárnom epose napísanom aliteračným veršom – čiže bez rýmov, ale zato s jasným rytmom vďaka veľmi dôslednej práci s prízvukovými slabikami a opakovaním slov (podobne ako fínska Kalevala či islandská Edda).

ZLOŽITÁ ŠTRUKTÚRA

„Spieval o všetkom, čo kedy slýchal... o smelých činoch, o zvláštnych veciach, o veľkých výpravách, o svároch a zápasoch, čo zatiaľ zostávali neznáme všetkým.“ Tomu zodpovedá pozoruhodné grafické členenie na dve prepojené polovice, z ktorých každá obsahuje dve

prízvukné slabiky – jedna alebo obe slabiky v prvej polovici „aliterujú“ s prvou slabikou v druhej časti.

Je to prekvapivo rafinovaná a zložitá štruktúra, ktorá celku dodáva pocit pevnej poetickkej konštrukcie a určuje tempo i spád. Vedci sa dodnes sporia, či bol Béowulf najprv určený na hlasný prednes, prípadne so živou hudbou, a zapísal sa až neskôr.

Príbeh sa začína aj končí pohrebom. Hrdina rovnomennej básne bojuje na ploche 3 182 veršov s divokými monštrami, odtrháva ruky nepriateľom, zápasí s brutálnym drakom a predovšetkým bráni svoj národ. Na začiatku je slovo: Hwaet! Hej! – v češtine Poslyšte! V rôznych anglických prekladoch sa vyskytlo aj Attend, Listen, Behold alebo Yes!, pretože hwaet nemá v modernej angličtine priamy ekvivalent.

J. R. R. Tolkien, jeden z najväčších znalcov diela, ho opísal ako tón na upútanie pozornosti. Autor Hobita dokončil vlastný preklad na študijné účely v roku 1926 a neskôr ho publikoval jeho syn Christopher.

Preklad írskeho básnika Seamus Heaneyho z roku 1999 sa stal nečakaným bestsellerom. Nový text Marie D. Headley, priznane inšpirovaný feministickou filozofiou, upriamuje pozornosť na ženské hlasy eposu, spochybňuje tradičné patriarchálne interpretácie a odlišne vysvetľuje motivácie postáv ako Grendelova matka.

DIELO JEDNÉHO AUTORA

Béowulf je jedným z najstarších zachovaných literárnych diel v staroangličtine, ktorá má germánsky pôvod, hovorilo sa ňou v Anglicku pred normandskou inváziou a obsahuje veľa znakov, ktoré sa v modernej abecede nevyskytujú. Nezrozumiteľnosť nášmu súčasníkovi bije do očí od prvého riadku: WE GARDE / na in geardagum, þeodcyninga / þrym gefrunon. James Joyce jazyk slávne sparodoval v románe Ulysses: Before born babe bliss had...

Béowulf pravdepodobne vznikol v desiatom storočí v Anglicku, ale odohráva sa „kedysi dávno“ v Škandinávii (v skutočnosti v prvých desaťročiach šiesteho storočia).

Literárnym historikom, jazykovedcom aj archeológom sa za uplynulé dekády podarilo zistiť neuveriteľné podrobnosti o diele aj historickom kontexte. Výskum zároveň preukázal, že epos napísal jediný autor, čím sa vyvrátila stará teória o dvoch samostatných básňach.

NA CESTE K LEGENDE

Hrdina Béowulf, najmocnejší bojovník s priam nadprirodzenou silou v krajine Geatov (v dnešnom južnom Švédsku) sa na začiatku preplaví cez more do krajiny Dánov, aby ju zbavil desivej krvilačnej príšery, ktorá koná takto: „Bezcitne ho roztrhal, obhrýzal mu kosti, po kusoch hltal, krv cical zo žíl, až zakrátko zožral toho úbožiaka úplne celého.“

Už vtedy sa kmene Dánov, Švédov, Frankov a Geatov pokúšali obsadiť Anglicko. Béowulf zaútočí a „strašného netvora bolelo všetko; veľká rana mu pretala plece, praskali mu šlachy, trhali sa svaly“. Počas výpravy zvedie súboj aj s bezmennou Grendelovou matkou (vo filme ju hrala Angelina Jolie), ktorá je potomkom Kaina, biblického prvého vraha, a domov sa vráti ako víťaz.

Aj Alfréd Veľký, panovník preslávený bojmi s Vikingami, odvodzoval svoj pôvod od syna Adama a Evy a staršieho brata Ábela. Béowulf potom päťdesiat zím vládne vo svojej vlasti a ako dobrý kráľ je aj pánom prsteňov, ktoré rád darúva spolencom, a prísne trestá svojich odporcov. Lenže zem začne terorizovať hrôzostrašný drak a Béowulf sa musí opäť chopiť meča. V záverečnom súboji síce vyhrá, ale zahynie a stane sa legendou.

Za oveľa dôležitejší ako dej sa považuje spôsob, akým ho anonymný básnik vyrozprával. Fascinujúca obrazotvornosť autora priniesla mnohé archetypálne obrazy, ktoré natrvalo ovplyvnili vývoj ostrovej poézie. Už úvodná scéna mŕtveho tela na veľkej lodi vypustenej na šíre more sa mi natrvalo vryla do vedomia. Zaskočila ma vyspelosť štýlu a bohatosť imaginácie.

Dielom sa nesie silná melanchólia, mužský svet zaplňa kruté násilie, všadeprítomný chlad, temnota a hlboký smútok. Úľavu prináša hojné pitie a hodovanie v sieňach prežiarovaných svetlom a rozohriatych ohňom. Ženy, dokonca aj kráľovné, podávajú chlapom poháre s medovinou a oplakávajú padlých príbuzných. Až keď opití bojovníci zaspia po oslave víťazstva, Grendelova matka ich prekvapí a synovu smrť nemilosrdne pomstí.

V mori sa to hemží veľrybami, v krajine sa sústavne prevažujú husté hmla a nad mŕčiarmi sa zatahujú tieň. Čas sa počíta na zimy a až dvanásť zím po sebe vládne na Zemi desivý netvor zavrhnutý bohom. Len občas zasvieti „svieca sveta, nedečakavé slnko“. O pohanskej epoche sa rozpráva už aj s použitím kresťanskej symboliky.

Starogermánske vplyvy (viera v nezvratný osud, oslava hrdinstva, kódex bojovníka) sa pozoruhodne miešajú s biblickými, čo odráža obdobie vzniku v časoch christianizácie (postavy zúfalo hľadajú Boha, presvedčené o sile prozreteľnosti), čo vytvára pozoruhodné napätie medzi sakrálnym a posvätným, medzi starým a novým svetom. Nejasnosť, narážky a eufemizmy...

Za fasádou prostoty sa hrdinovia príbehu správajú stoicky a neraz zákerne – ozajstní predchodcovia Tolkienových obyvateľov Stredozeme. Vyvážené striedanie jemnosti a divokosti, krásy a hrôzy dotvára estetický účinok diela – ako drak v závere, tvor hlboko zakorenený v anglickej fantázii so sklonom k morbidnosti a strašidelnosti a zároveň ľahký ako stuha vo vetre, nádherný vo svojej ničivej sile a nepredvídateľnosti.

PRIEKOPNÍCKY PREKLAD

Nemenej fascinujúci je príbeh záchrany samotného rukopisu. Zachoval sa v jedinej kópii, ktorá takmer zhorela roku 1731 pri požiari domu v Londýne, zachránili ju však vyhodnením z okna.

Béowulf – ako každé prvo triedne literárne dielo – žije a pôsobí vo svojej vlastnej nepretržitej prítomnosti. Slovenské vydanie v levočskom rodinnom vydavateľstve Modrý Peter obohacujú aj ilustrácie talentovaného Jakuba Milčáka a rovnako jeho prvotriedny knižný dizajn.

Tak ako Tolkien v medzivojnovom období, aj Andričík svoj priekopnícky preklad do slovenčiny roky cizeloval, dopĺňal o rodokmene dánskych, géatskych a švédskych kráľovských rodov, dlhočinný zoznam použitej literatúry aj zložitých a pekných vlastných mien, ako Éanmund, Fréawaru či Óthhere, a takisto podrobný doslov a rozsiahly poznámkový aparát.

Vďaka tomu vznikol plnohodnotný sekundárny svet, do ktorého rada vstupuje ľudská myseľ a ktorý aj o tisíc rokov neskôr ponúka moderná rozprávka – fantasy. Keď ste raz vnútri imaginárneho sveta, prijmete podmienky, ktoré v ňom platia, pretože zákony, ktoré ho držia pohromade, musia byť koherentné a konzistentné. Iba vtedy sa rodí mágia a tú potrebujeme odnepamäti, pretože nijaké vymyslené monštrum nenapácha toľko hrôzy ako človek.

Kain sa z násilia napokon netešil:

Pán ho zaň poslal pradaľeko od ľudí, kde z neho povstalo potomstvo zla:

škratkovia, mátohy, morské príšery, obri, čo sa večne vzpierali Bohu, tak sa im všetko vrátilo späť.

MICHAL HVORECKÝ
spisovateľ